

Фінів В.М.

аспірант,

Науковий керівник: Голянич М.І.

доктор філологічних наук, професор,

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

ПРАГМАТИКА ЛЕКСИЧНОГО ПОВТОРУ У НЕПРЯМИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТАХ ПЕРСОНАЖІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ

Проблема функціонування мовних одиниць у непрямій комунікації є однією з центральних у сучасній прагмалінгвістиці. Прикметним у цьому ключі видається аналіз повтору лексем, використаного в комунікативній взаємодії з метою приховання інтенцій учасників спілкування, оскільки редуплікація лексем як засіб нагромадження та семантичної надмірності виявляє свій комунікативний потенціал саме у непрямій інтерактивній взаємодії персонажів малої прози. Непрямий спосіб реалізації мовленнєвого наміру комунікантів під час вербальної інтеракції, що втілюється у формі непрямого мовленнєвого акту, викликав науковий інтерес багатьох учених, серед яких: Ф. Бацевич [1], Л. Невідомська [2], Дж. Серль [8], І. Шуляк [7]. Сьогодні лінгвістами усебічно висвітлено поняття «імпліцитний комунікативний акт», «непряма комунікація» (Л. Невідомська [2], І. Сусов [6]), виокремлено типи комунікативних актів (Дж. Серль [8], О. Старикова [5]), визначено роль непрямих мовленнєвих актів у реалізації інтенцій комунікантів (І. Шуляк [7]). Проте проблема співвідношення непрямих мовленнєвих актів і його мовних репрезентативів, зокрема лексичного повтору, ще досі належним чином не висвітлена. Цим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження – виявити комунікативно-прагматичні особливості лексичного повтору в непрямих мовленнєвих актах.

Мета реалізується шляхом виконання таких завдань:

- інтерпретувати поняття «непряма комунікація», «непрямий мовленнєвий акт»;
- систематизувати підходи вчених стосовно класифікації непрямих мовленнєвих актів;
- визначити роль повтору лексем у непрямій комунікації.

Поняття непрямого комунікативного акту ввів у дослідницьке поле прагмалінгвістики Дж. Серль, який трактував його як мовленнєву дію, у якій один іллокутивний акт здійснюється опосередковано, через здійснення іншого [8]. У непрямих мовленнєвих актах значення мовленнєвого повідомлення мовця не збігається із семантичним значенням слів, які учасник спілкування вживає для передачі певної інформації [1, с. 15]. Тобто заздалегідь

запланований комунікативний задум мовця втілюється непрямо, за допомогою реалізації повідомлення, семантика якого передає інший інтенціональний зміст [7, с. 288]. Таким чином, одне висловлення водночас стає виразником двох чи більше комунікативних намірів, утілених мовцем у процесі комунікації [6, с. 238]. Один із них безпосередньо впливає зі сказаного, натомість інші, які мовець має на думці, не завжди збігаються з тим, що вимовляється, і співрозмовник має їх домислити [2, с. 345; 6, с. 238]. Унаслідок цього висловлення, зберігаючи свій прямий комунікативний задум, виражений експліцитно, стає виразником іншого, заздалегідь сформованого мовцем, імпліцитного [7, с. 288].

У нашому дослідженні непрямий мовленнєвий акт розглядаємо як дію, мовні одиниці якої є виразниками подвійного смислу: накладаючись на безпосередню семантику продукованого повідомлення, екстралінгвальні чинники, декодування інтенцій адресанта, контекст та поза текстові чинники дають змогу кваліфікувати мовленнєвий акт як непрямий.

Усі непрямі акти є різними формами непрямой комунікації, які не можна звести до однієї моделі. Залежно від принципу, покладеного в основу класифікації, можна виділити різні типи напрямих мовленнєвих актів.

Орієнтація на елемент, що зумовлює непряме значення, характерна для класифікації О. М. Старикової [5, с. 128]. Учена виділяє три типи непрямих мовленнєвих актів:

- 1) непрямі акти, значення яких визначають на рівні тексту;
- 2) непрямі акти, сутність яких розкривається тільки на основі загальної ситуації спілкування;
- 3) іллокутивні акти, непряме значення яких потенційно є у самому висловленні.

Матеріал нашого дослідження дослідження засвідчує, що повтор лексем, наявний у зразках сучасної української малої прози, однаковою мірою репрезентує вищезазначені типи непрямих мовленнєвих актів. Розглянемо детальніше:

1) Непрямі мовленнєві акти текстового типу:

«– **Цікаві факти!** – вигукує Інна Максимівна. Вона у своєму віці читає без окулярів, надто старанно тримаючи неслухняними пальцями прим'яту газету. Непідключена система для крапельниці стоїть поруч в очікуванні медсестри. – **Найдавніший міст у Парижі називається Новий міст!..** / – **Цікаво,** – озиваюся зі свого ліжка, відриваючись від книжки. Про найстаріший міст я чую від неї вже втретє, але навіщо моїй сусідці про це знати? Вона сприймає прочитане ніби вперше, радість її чиста і щира. / ...– **Цікаві факти!** – піднесено повідомляє мені в день своєї випуски. – **Найдавніший міст у Парижі називається Новий міст! Оце так-так...»** (с. 119, 131, «Запах скошених кульбабок», Г. Вдовиченко [3]). У зв'язку з хворобою Альцгеймера Інна Максимівна забуває усе, що знала до того. Повтор значення лексеми «**цікавий**» зі змінними формантами у реактивній репліці персонажа маркує експліцитний вияв експресивного комунікативного

акту. Проте підтекстова латентна площина дозволяє кваліфікувати поданий комунікативний акт як непрямий. Оскільки продукована інформація для адресанта не нова (*«про найстаріший міст я чую від неї вже втретє, але навіщо моїй сусідці це знати»*), то, зрозуміло, що захоплення вкотре вона не викликати. Таким чином, лексема **«цікаво»** у поданому сегменті художнього діалогу репрезентує непрямий мовленнєвий акт, іллокутивно спрямований на вираження ставлення до співрозмовника – персонаж не хоче образити стареньку жінку. Додамо, що власне цей лексичний повтор, трансформований у синтаксичний (**«Цікаві факти! / – Найдавніший міст у Парижі називається Новий міст!»**), є елементом текстової зв'язності, цілісності змісту.

2) Розглянемо приклад **ситуативних непрямих мовленнєвих актів**:

«Ти, – сичить на мене Санька, – сама наглиці шукаєш. Ану як пристережуть нас оці босяки?» – «Не пристережуть,» – кажу впевнено, хоч і сама того боюсь.» (с. 323, «Галіфе з єврейського базару», М. Малюк [4]). Семантично висловлення адресата, виражене дистантним лексичним повтором **«пристережуть»**, дозволяє кваліфікувати поданий мовленнєвий акт як експліцитний асертив. Проте відповідний інтонаційний фон та авторська вказівка (*«кажу впевнено, хоч і сама того боюсь»*) дають змогу вважати його релевантним виразником непрямой – імпліцитної комунікації: передбачаючи подальший розвиток подій, жінка все ж намагається запевнити співрозмовника у протилежному: *«Не пристережуть,» – кажу впевнено, хоч і сама того боюсь.»*

Отже, декодування семантики мовленнєвого повідомлення, що є виразником адресатної анципації позамовленнєвих дій, авторська вказівка та дистантний лексичний повтор репрезентують конситуативний непрямий мовленнєвий акт.

3) **Мовленнєві акти з непрямим значенням у продукованому висловленні**: *«– Ти розумієш, що не мене кидаєш, ти кидаєш дитину?» – жбурлялася ненавистю тоді Світлана, а чоловік буденно зауважив: «Данило вже дорослий»...* (с. 96 «Каштанове пташеня», Л. Денисенко [3]). Безпосередньо одиниці та інтонуювання мовленнєвого акту експлікують запит інформації, тому поданий комунікативний акт кваліфікуємо як квестивний, проте, окрім зазначеної семантики, в ініціативній репліці адресанта закладено констатацію факту (чоловік покинув малолітнього сина і дружину), а повтор перфоматива декларує непрямий мовленнєвий акт – вердиктив з іллокуцією реквестива (насправді дружина хоче, щоб чоловік залишився з нею). Саме контактний повтор лексеми **«кидаєш»** є домінантою у висловленні і разом з авторською вказівкою (*«жбурлялася ненавистю тоді Світлана»*) маркує прагматичне налаштування мовця, його емоційний стан. Таким чином, аналізований лексичний повтор у цьому сегменті художнього тексту є виразником непрямого комунікативного акту, суть якого розкривається на основі декодування висловлення.

Матеріал дослідження дає змогу зробити висновок: повтор лексем, наявний у блоках інтерактивної взаємодії персонажів, є релевантним засобом вираження експліцитних та латентних інтенцій учасників спілкування, а також ревілентом непрямой комунікації, зокрема мовленнєвих актів, значення яких декодуємо за допомогою тексту або конситуативних умов, і непрямих актів, закладених безпосередньо у продукованому висловленні.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 376 с.
2. Невідомська Л. Імплицитність: мовносистемний аспект: монографія / Л. Невідомська. – Х.: Ранок-НТ, 2012. – 416 с.
3. Ода до радості: збірка оповідань. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 272 с.
4. Опудало: Українська прозова сатира, гумор, іронія 80-90-х років ХХ століття. – К.: Генеза, 1997. – 384 с.
5. Старикова Е. Зарубежные теории речевой деятельности / Е. Старикова // Язык и идеология. – К., 1981. – С. 114 – 136.
6. Сусов И. Лингвистическая прагматика / И. Сусов. – Винница: Нова кн., 2009. – 272 с.
7. Шуляк І. Непрямий мовленнєвий акт як мовний репрезентатив комунікативної інтенції / І. Шуляк // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Розді IV. Прагмалінгвістика. 4, 2015. – С. 287 – 291.
8. Searle J. Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts / J. Searle. – Cambridge: Cambridge Sussex: Wiley-Blackwell, 2012. – 592 p.

Цепа О.В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка*

ЄВГЕН МАЛАНЮК ПРО РАННЬОГО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Два томи «Книги спостережень» Євгена Маланюка стали самотутнім явищем в історії літературознавства, культурології та історіософії. Особливо вагомими є розвідки мислителя-емігранта для шевченкознавчої науки. У процесі критичного осмислення світоглядних уподобань та естетично-стильових чинників Кобзарєвої спадщини Маланюк не лише обґрунтував аксіологічні аспекти постаті й художнього світу митця, але й визначив вагомні орієнтири для наступних поколінь дослідників.

Один із найяскравіших українських літературознавців наголошував на проблемі адекватного пізнання постаті Тараса Шевченка: «Між генієм і сучасністю завше колізія. Геній дає всього себе, але сучасність бере від нього те, що здужає взяти. Це стосується як окремих людей, так і поколінь, як суспільства, так і певної доби, її прагнень, її духу» [4, с. 61]. Безумовно,